

Ірина СИДОР

кандидат економічних наук, доцент, Західноукраїнський національний університет,
Тернопіль, Україна, irunasudor@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4410-7083

Тетяна ДЕНИСЮК

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, Інститут модернізації
змісту освіти, Київ, Україна, denisuktatiana@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4398-9467

ДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ ТА НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ

Вступ. Реформування системи пенсійного забезпечення в Україні пов'язане із необхідністю запровадження другого накопичувального рівня пенсійного страхування в умовах стійкого дефіциту коштів Пенсійного фонду України, наявності значних недоліків у механізмі нарахування пенсійних виплат, які не залежать від обсягу сплачених внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та низького рівня пенсій, що в умовах постійного зростання цін на товари і послуги першої необхідності обумовлює зuboжіння населення.

Мета – здійснити комплексний аналіз вітчизняної практики формування доходів бюджету Пенсійного фонду України та витрат в умовах перманентних змін в країні, виявити основні тенденції і виклики та окреслити основні напрями реформування пенсійної системи України.

Результати. Проаналізовано вітчизняну практику формування доходів бюджету Пенсійного фонду України в умовах скорочення доходів населення внаслідок карантинних заходів, обумовлених поширенням COVID-19, втрати робочих місць, кризових явищ в економіці країни, а також додатковими статтями видатків бюджету Пенсійного фонду України, спрямованих на матеріальну підтримку громадян пенсійного віку. Визначено недоліки діючої практики функціонування солідарної системи пенсійного страхування.

Висновки. Обґрунтовано пропозиції щодо ефективного впровадження другого накопичувального рівня системи пенсійного страхування в Україні. Визначено, що поєднання солідарної і накопичувальної системи пенсійного страхування в сьогоdnішніх умовах є найоптимальнішим варіантом, оскільки дасть змогу диверсифікувати різні типи ризиків і забезпечити основні види пенсій.

Ключові слова: державне пенсійне страхування, солідарна та накопичувальна система пенсійного страхування, пенсійні виплати, бюджет Пенсійного фонду України.

Табл.: 4, рис.: 2, бібл.: 13.

Iryna SYDOR

Ph. D. (Economics), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine,
irunasudor@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4410-7083

Tetiana DENYSIUK

Ph. D. (Economics), Institute of education content modernisation,
Kyiv, Ukraine, denisuktatiana@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4398-9467

STATE PENSION INSURANCE IN UKRAINE: MODERN CHALLENGES AND DIRECTIONS OF REFORM

Introduction. Reforming the pension system in Ukraine is associated with the need to introduce a second funded level of pension insurance in the face of a steady deficit of the Pension Fund, the presence of significant shortcomings in the mechanism for calculating pension payments that do not depend on the volume of contributions paid for compulsory state pension insurance of the level of pensions, the level of which in the conditions the constant rise in prices for essential goods and services causes the impoverishment of the population.

The purpose of the article is to conduct a comprehensive analysis of the domestic practice of generating budget revenues for the Pension Fund of Ukraine and spending in the context of permanent changes in the country, identify the main trends and challenges and determine the main directions for reforming the pension system of Ukraine.

Results. An analysis was made of the domestic practice of generating budget revenues for the Pension Fund of Ukraine in the context of a reduction in incomes of the population due to quarantine measures due to the spread of COVID-19, job losses, crisis phenomena in the country's economy, as well as additional items of expenditure of the Pension Fund budget aimed at material support of citizens retirement age. The shortcomings of the current practice of functioning of the solidary system of pension insurance are identified.

Conclusions. Substantiated proposals for the effective implementation of the second funded level of the pension insurance system in Ukraine. It has been determined that the combination of a solidary and funded pension insurance system in today's conditions is the best option, since it will diversify various types of risks and provide basic types of pensions.

Keywords: state pension insurance, solidary and accumulative system of pension insurance, pension payments, budget of the Pension Fund of Ukraine.

JEL Classification: G23.

Постановка проблеми. Пенсійне страхування є одним із найважливіших напрямів соціального захисту населення в системі формування громадянського суспільства та забезпечення добробуту громадян. Ефективність системи пенсійного страхування залежить, насамперед, від виконання пер-

шочергових умов щодо достатнього обсягу пенсійних виплат, що передбачає забезпечення кожного працюючого у майбутньому державною пенсією як симбіозу виплат із солідарної та обов'язкової накопичувальної системи, а також стійку фінансову стабільність пенсійної системи. Природне право

громадян на майбутнє пенсійне забезпечення передбачає посилення відповідальності держави за функціонування системи державного пенсійного страхування, її реформування відповідно до вимог часу.

Виклики останніх років, пов'язані із військовими діями на сході України, гострі політичні конфлікти та поширення пандемії коронавірусної інфекції, не сприяють ефективному впровадженню докорінних змін у системі державного пенсійного страхування. Зусилля органів державної влади в цьому напрямку не виправдовують очікувань населення. Тому вимогою часу є необхідність пошуку векторів реформування діючої системи державного пенсійного страхування як основи фінансового забезпечення громадян у старості відповідно до засад соціальної держави, якою позиціонує себе Україна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання удосконалення системи державного пенсійного страхування та ефективного функціонування Пенсійного фонду України у фаховій літературі розглядають Л. Демчук [1], В. Єлагін [2], Л. Єлісеєва [3], О. Кириленко [4], Б. Малиняк [4], Н. Мартиненко [5], О. Петрушка [6], В. Толуб'як [7], Л. Шалієвська [8] та інші.

Зокрема, у працях В. Єлагіна та Н. Мартиненко [2; 5] досліджено понятійний апарат щодо розмежування понять “концепція реформування пенсійної системи” та “стратегія розвитку пенсійної системи”; наголошено на необхідності внесення змін до нормативно-правової бази з питань пенсійного забезпечення з метою ефективного управління пенсійною системою; обґрунтовано перспективні напрямки розвитку пенсійної системи України в триаді “державо-бізнес-громадянське суспільство”.

У дослідженні Л. Єлісеєвої [3] здійснено аналіз сучасних заходів у сфері пенсійного страхування, пов'язаних з підвищенням пенсійного віку для жінок, обмеження до-

строкового виходу на пенсію, обсягу спеціальних пенсій. Л. Шалієвська [8] розглядає питання щодо удосконалення інструментарію оцінювання пенсійного забезпечення в системі економічної безпеки держави та пропонує стратегічні напрямки розвитку пенсійного забезпечення для посилення економічної безпеки країни.

У наукових працях В. Толуб'яка [7] розглянуто основні проблеми, які виникають в діяльності Пенсійного фонду України та стосуються резервів наповнення бюджету фонду, можливих альтернативних джерел його доходів, мотивацію економічної активності населення у сфері пенсійного страхування, визначення пріоритетів розвитку пенсійної системи.

Авторський колектив монографії “Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи” [4] досліджує інституційні основи державного пенсійного страхування в Україні; подає визначення концептуальних підходів до вдосконалення порядку мобілізації доходів Пенсійного фонду України; обґрунтовує пропозиції щодо покращення формування пенсійних виплат в період проведення пенсійної реформи.

Віддаючи належне високому рівню згаданих наукових робіт, наголосимо на необхідності подальшого пошуку напрямів реформування системи пенсійного страхування в Україні з метою забезпечення зростання добробуту громадян у старості. Об'єктивна необхідність розвитку комплексного дослідження системи пенсійного забезпечення, а також потреба в розробках прикладного характеру, спрямованих на запровадження другого накопичувального рівня пенсійної системи, обумовлюють актуальність теми дослідження та її доцільність.

Метою статті є здійснення аналізу вітчизняної практики формування доходів бюджету Пенсійного фонду України та витрат в умовах перманентних змін в країні,

виявлення основних тенденцій і викликів та окреслення основних напрямів його удосконалення в контексті реформування пенсійної системи України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до положень Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування в Україні” основними “джерелами формування бюджету Пенсійного фонду України є: власні надходження, кошти Державного бюджету України та інші доходи, незаборонені законодавством” [9]. Зокрема, до “власних надходжень бюджету Пенсійного фонду України відносять: суму єдиного внеску, що розподілена на загальнообов’язкове державне пенсійне страхування; кошти банків за користування тимчасово вільними коштами Пенсійного фонду України; кошти від підприємств на покриття фактичних витрат на виплату та доставку пенсій (за списком № 1); кошти від підприємств на покриття фактичних витрат на виплату та доставку пенсій (за списком № 2); кошти на виплату пенсій іноземним пенсіонерам, які проживають на території України; плата єдиного соціального внеску за деякі категорії застрахованих осіб та покриття недоотриманої суми коштів від застосування пільгового розміру єдиного соціального внеску, передбаченого Законом України “Про збір та облік єдиного соціального внеску” [10].

До коштів Державного бюджету України, які надходять до Пенсійного фонду України, відносять: “пенсійне забезпечення військовослужбовців, виплата пенсій, надбавок і підвищень, призначених за різними пенсійними програмами; покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду України; погашення заборгованості з пенсійних виплат за рішеннями суду” [9]. Також новим джерелом доходів бюджету ПФУ у 2020 р. стали кошти “з фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спри-

чиненою коронавірусом SARS-CoV-2, та її наслідками для надання одноразової матеріальної допомоги застрахованим особам, які можуть втратити доходи у разі повної заборони сфери їх діяльності внаслідок посилення обмежувальних заходів” [11].

Відтак, відповідно до джерел надходжень доходи бюджету Пенсійного фонду класифікують як передані та власні. Власними доходами є “надходження у формі обов’язкових і добровільних внесків підприємств, установ та громадян, доходи від фінансових і штрафних санкцій та іншої діяльності Фонду” [10]. Переданими доходами є кошти, передані до бюджету Пенсійного фонду України з Державного бюджету України.

У табл. 1 подано динаміку надходжень до бюджету Пенсійного фонду України у 2018–2020 рр. Динаміка доходів бюджету Пенсійного фонду України зображає їх зростання на 114,09 млрд грн. За цей період часу основу доходів бюджету ПФУ становили саме власні надходження, питома вага яких була в межах 55,58% – 60,42% (рис. 1).

Абсолютні значення власних доходів бюджету Пенсійного фонду України у 2018–2020 рр. збільшилися на 79,67 млрд грн та становили 281,75 млрд грн. Єдиний соціальний внесок у 2020 р. становив 58,74% усіх доходів бюджету ПФУ, у 2019 р. – 54,31%, а у 2018 р. – 55,89%. Серед власних доходів бюджету Пенсійного фонду України єдиний соціальний внесок займає більше 90%. За звітними даними ДПСУ, станом на 01.01.2021 р. на податковому обліку перебувало 2467,5 тис. платників єдиного внеску, що більше на 42,4 тис., порівняно з 2020 р.

Серед загальної кількості платників єдиного соціального внеску юридичні особи становлять 646,4 тис. або 26,2% усіх платників; СГД - фізичні особи – 1792,7 тис. або 72,7%; особи, які здійснюють незалежну професійну діяльність і є платниками

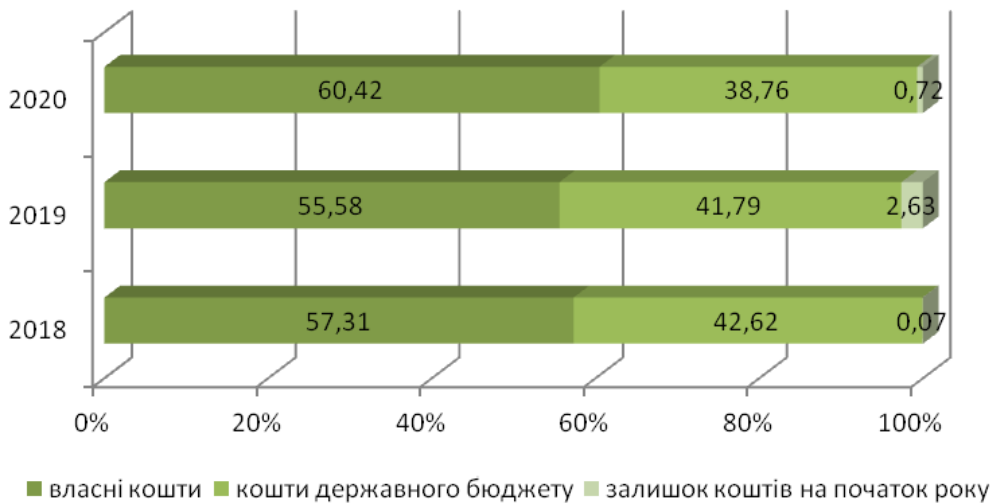

Рис. 1. Динаміка частки власних та закріплених доходів бюджету Пенсійного фонду України у 2018–2020 рр.*

* Складено на основі [12].

єдиного соціального внеску, – 24,7 тис. або 1,0%; члени фермерських господарств – 3,7 тис. осіб або 0,1%.

Загальна чисельність застрахованих осіб станом на 01.12.2020 р. становила 12,8 млн осіб, серед яких найманих працівників – 9,9 млн осіб. За підсумками 2020 року працевлаштовано менше на 101,5 тис. осіб, аніж звільнено, зокрема працевлаштовано 3963,3 тис. осіб, а припинено трудові відносини з 4064,8 тис. осіб. Серед загальної чисельності 9,9 млн найманих осіб станом на грудень 2020 року 1127,5 тис. осіб отримували менше мінімальної заробітної плати (5000 грн), серед них 236,3 тис. осіб – це працівники бюджетної сфери. Питома вага таких осіб в загальній кількості найманих працівників від грудня 2019 р до грудня 2020 р. зросла з 7,5 до 7,7%. Порівняно з груднем 2019 р., чисельність осіб, у яких заробітна плата не перевищує її мінімального розміру (4173/5000 грн), зросла на 232,5 тис. осіб [11].

Бюджетні кошти у складі доходів Пенсійного фонду України в 2020 р. займали

38,76% або 180,73 млрд грн, у 2019 р. їх обсяг становив 181,77 млрд грн або на 1,04 млрд грн більше ніж попереднього року, що становило 41,79% усіх доходів бюджету Фонду. В 2018 р. загальна сума коштів державного бюджету у бюджеті ПФУ становила 150,09 млрд грн, що менше на 31,68 млрд грн ніж у 2019 р., а його питома вага у доходах бюджету Фонду становила 42,62%. Варто зазначити, що у 2018–2019 рр. найбільшу частку в структурі надходжень коштів з державного бюджету до бюджету Пенсійного фонду України займали кошти на покриття дефіциту бюджету – 27,66% – 37,36% усіх доходів бюджету Фонду або 87,66% коштів державного бюджету. У 2020 р. ситуація суттєво змінилася, а саме: 29% коштів із державного бюджету припадає на пенсійне забезпечення військовослужбовців, виплату пенсій, надбавок і підвищень до пенсій, які призначені за різними бюджетними програмами. Відтак кошти на покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду України займали лише 7,38%. Така ситуація пов'язана із підви-

Таблиця 1

Динаміка доходів бюджету Пенсійного фонду України у 2018–2020 рр. (млрд грн)*

Показники	2018 р.		2019 р.		2020 р.		Зростання/зменшення 2020/2018
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	
Доходи ПФУ, всього, з них:	352,17	100,0	434,95	100,0	466,26	100,0	114,09
Власні надходження з урахуванням залишку коштів, в тому числі:	202,08	57,31	241,75	55,58	281,75	60,42	79,67
сума ЄСВ на ЗДПС	196,85	55,89	236,26	54,31	254,51	58,74	57,66
кошти, сплачені банками за користування тимчасово вільними коштами ПФУ	0,13	0,04	0,15	–	0,11	0,02	-0,2
сплата ЄСВ на ЗДСС за деякі категорії застрахованих осіб та покриття недоотриманих сум коштів від застосування розміру ЄСВ (Постанова КМУ)	18,51	5,26	–	–	21,54	4,62	3,03
кошти від підприємств на покриття фактичних витрат на виплату та доставку пенсій (за списком № 1)	3,14	0,89	3,33	0,76	3,52	0,75	0,38
кошти від підприємств на покриття фактичних витрат на виплату та доставку пенсій (за списком № 2)	1,82	0,52	1,87	0,43	1,91	0,41	0,09
кошти на виплату пенсій іноземним пенсіонерам, які проживають на території України	0,12	0,03	0,12	0,027	0,15	0,03	0,3
Кошти Державного бюджету України, всього, в т. ч.:	150,09	42,62	181,77	41,79	180,73	38,76	30,64
пенсійне забезпечення військовослужбовців, виплата пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за різними пенсійними програмами	18,57	5,26	61,44	14,12	136,11	29,19	117,54
покриття дефіциту коштів ПФУ для виплати пенсій	131,57	37,36	120,33	27,66	34,41	7,38	-97,16
кошти Державного бюджету України на виплату пільг і житлових субсидій громадянам на оплату житлово-комунальних послуг у готівковій формі	–	–	10,83	2,48	–	–	–
кошти Державного бюджету України на відшкодування витрат ПАТ "Укрпошта" за надання послуг, пов'язаних з виплатою та доставкою пенсій і грошової допомоги населенню	–	–	0,50	0,11	–	–	–
виплата одноразової грошової допомоги у зв'язку з хворобою COVID-19 та її наслідками	–	–	–	–	10,02	2,15	–
кошти з фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиною коронавірусом SARS-CoV-2, та її наслідками для надання одноразової матеріальної допомоги застрахованим особам	–	–	–	–	3,61	0,77	–
Залишок на початок року	1,77	–	98,71	–	162,7	–	–

* Складено на основі [12].

щенням рівня пенсійного віку, що обумовило скорочення кількості пенсіонерів.

Згідно із положеннями Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" кошти бюджету Пенсійного фонду України використовують на: "виплату пенсій, передбачених цим зако-

ном; надання соціальних послуг; фінансування адміністративних витрат, пов'язаних з виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду; оплату послуг з виплати та доставки пенсій; розрахунково-касове обслуговування у сфері пенсійного забезпечення та інше" [9].

У 2020 р. до статті видатків бюджету Пенсійного фонду України додатково було внесено виплату одноразової матеріальної допомоги застрахованим особам, які можуть втратити доходи у разі повної заборони сфери їх діяльності внаслідок посилення обмежувальних заходів, пов'язаних з COVID-19. За цим напрямком проведено фінансування на суму 3,6 млрд грн 8000 грн – на одну особу.

У табл. 2 подано динаміку зміни контингенту отримувачів пенсійних виплат, а також розмір пенсій у 2018–2020 рр. У зазначений період чисельність пенсіонерів зменшилася на 2953,8 тис. осіб. У звіті Пенсійного фонду України зазначено, що “зменшення чисельності одержувачів пенсійних виплат пов'язано з призупиненням виплат пенсіонерам з числа внутрішньо переміщених осіб, які згідно з законодавством не звернулися за поновленням виплат на підконтрольній Україні території, а також у зв'язку з підняттям пенсійного віку” [12]. У 2020 р., відповідно до Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне

страхування”, кількість отримувачів пенсійних виплат становила 10579,5 тис. осіб або 91,1% загальної чисельності пенсіонерів, з яких – 9101,2 тис. осіб, або 83,7% – отримувачі пенсії за віком.

З року в рік середній розмір пенсійних виплат зростає відповідно до зростання мінімальної заробітної плати та інших соціальних стандартів, визначених Законом України про Державний бюджет України на поточний рік.

Середній розмір пенсійної виплати станом на 01.01.2021 р. становив 3507,51 грн, що на 424,53 грн або 13,8% більше ніж у 2020 р. та на 1981,4 грн більше ніж у 2014 р. Мінімальний розмір пенсії за віком на початок 2021 р. зріс на 131 грн і становив 1769 грн (станом на початок року).

Розмір пенсійних виплат за інвалідністю збільшився на 1799 грн, у разі втрати годувальника – на 1708,8 грн, водночас найбільше зріс розмір пенсій за віком, а саме на 2017,3 грн.

За регіонами країни середній розмір пенсійних виплат станом на 01.01.2021 р.

Таблиця 2

Середній розмір місячної пенсії та кількість пенсіонерів в Україні*

роки	Середній розмір місячної пенсії, грн (станом на 01.01 відповідного року)				Кількість пенсіонерів (тис. осіб)
	всього	в тому числі:			
		за віком	за інвалідністю	у разі втрати годувальника	
2014	1526,1	1521,6	1406,5	1303,8	13533,3
2015**	1581,5	1573,0	1432,1	1433,1	12147,2
2016**	1699,5	1690,3	1545,2	1640,3	12296,5
2017**	1828,3	1808,9	1705,9	1803,0	11956,2
2018**	2577,0	2587,0	1966,0	2259,0	11725,3
2019**	2646,0	2648,0	1995,0	2255,0	11470,4
2020**	3082,9	3064,0	2480,4	2699,7	10780,9
2021**	3507,5	3538,7	3205,5	3012,5	10579,5
Абсолютний приріст, грн	1981,4	2017,3	1799,0	1708,7	-2953,8

* Складено на основі [11].

** без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та частини зони проведення антитерористичної операції

становив 2753,72 грн у Тернопільській області та 4769,6 грн у м. Києві. Найвищий розмір пенсійних виплат призначено для довічного утримання суддів – 67961,39 грн у 2021 р., що більше на 22087,12 грн ніж у 2020 р. (45874,27 грн) 41,2% пенсіонерів отримують пенсійні виплати у розмірі від 2000 грн до 3000 грн та 19,1% – від 3000 грн до 4000 грн (табл. 3).

У 2021 р. 17% пенсіонерів або 1891,3 млн осіб одержували мінімальну пенсію – 1764,5 грн (на рівні прожиткового мінімуму). 6714,9 осіб отримують пенсію від 5001 до 10000 грн. Пенсії у розмірі понад 10000 грн отримують 3% пенсіонерів, загальна кількість яких становить 336,9 млн осіб. Середній розмір такої пенсії становить 13610,5 грн. Найбільша чисельність осіб пенсійного віку, а саме 41,2% або 4588,8 млн осіб, отримують пенсії у розмірі 2427,1 грн, що перевищує розмір прожиткового мінімуму на 662,6 грн.

Варто зауважити, що зазначені показники є доволі абстрактними та не дають повного відображення дійсності. Так, за умови, що станом на 01.01.2021 р. розмір прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, становив 1764,5 грн, фактична вартість життя громадян є набагато вищою. Відтак, урядом розраховано

вартість споживчого кошика для працездатних і непрацездатних осіб. Постановою КМУ від 11.10.2016 р. № 780 визначено повний список складових споживчого кошика для населення. Відповідно до виконання постанови Міністерство соціальної політики оприлюднило Наказ № 178/147/31 від 03.02.2017 р. “Про затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму”, в якому подано не лише методику, а й умовні приклади розрахунку вартості.

Таким чином, за встановленими нормами та діючими цінами на суму 1769 грн потрібно забезпечити мінімальний набір продуктів харчування, який, на думку чиновників, “дає змогу наповнити споживчу корзину громадян і забезпечити їх життєдіяльність та дозволяє громадянам не голодати” [13]. Однак, окрім забезпечення продуктами харчування, за ці кошти потрібно ще сплатити комунальні платежі, придбати одяг, оплатити транспортні послуги та інше. Саме тому розмір отриманої пенсії на рівні дещо вищому за прожитковий мінімум не означає забезпечення безбідного проживання, водночас за умови врахування витрат на медикаменти та медичні послуги рівень пенсій основної категорії населення є доволі низьким.

Таблиця 3

Кількість пенсіонерів та середній розмір пенсійних виплат станом на 01.01.2021 р.*

Межі призначених пенсій, грн	Частка пенсіонерів, що отримують в даному діапазоні пенсії, %	Чисельність пенсіонерів, млн осіб	Середній розмір пенсійної виплати, грн
до 2000	17,0	1891,3	1764,5
від 2001 до 3000	41,2	4588,8	2427,1
від 3001 до 4000	19,1	2126,1	3420,5
від 4001 до 5000	8,1	898,5	4445,0
від 5001 до 10000	11,6	1289,1	6759,5
понад 10000	3,0	336,9	13610,5

* Складено на основі [11].

ДЕРЖАВНІ ТА МІСЦЕВІ ФІНАНСИ

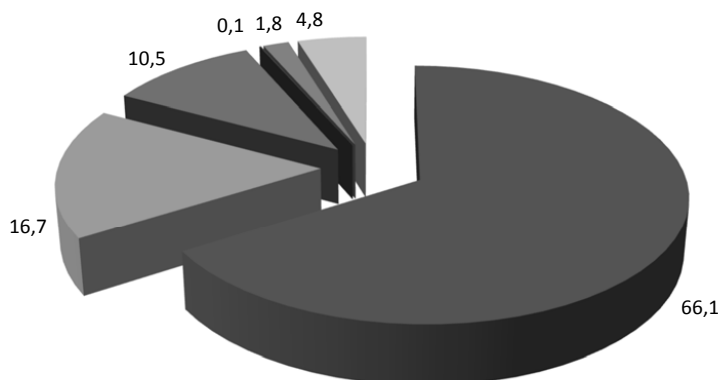
У табл. 4 подано динаміку видатків бюджету Пенсійного фонду України у 2018–2020 рр. За цей період їх обсяг зріс на 120,74 млрд грн і у 2020 р. становив 479,34 млрд грн. Найбільшу частку займають видатки на пенсійне забезпечення осіб, пенсія яким призначена згідно з Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” – 65,07% (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка видатків бюджету Пенсійного фонду України у 2018–2020 рр.*

Показники	2018 р.		2019 р.		2020 р.		абсолютний приріст / зменшення 2020/2018
	млрд. грн	%	млрд. грн	%	млрд. грн	%	
Видатки ПФУ, всього, з них:	358,60	100,0	438,60	100,0	479,34	100,0	120,74
за рахунок власних надходжень, всього, в тому числі:	259,16	72,3	303,49	69,19	329,5	68,74	70,34
пенсійне забезпечення осіб, пенсія яким призначена згідно із ЗУ “Про ЗДПС”	244,65	68,2	282,93	64,50	311,95	65,07	64,31
пенсійне забезпечення осіб, пенсія яким призначена згідно з іншими законодавчими актами в частині, що не перевищує розміру трудової пенсії за віком	3,78	1,05	3,42	0,77	2,65	0,55	-1,13
виплата різниці у пенсійному забезпеченні наукових працівників, що відшкодовується за рахунок коштів державних небюджетних та недержавних підприємств та установ	4,91	1,37	–	–	–	–	–
виплата доплати відповідно до ЗУ “Про поліпшення матеріального становища учасників бойових дій та інвалідів війни”	0,06	–	0,07	–	0,07	–	0,01
пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького та рядового складу в частині, що не перевищує розмір трудової пенсії	0,19	0,05	5,49	1,25	6,47	1,35	6,28
пенсійне забезпечення осіб, які проживають за кордоном, та іноземних пенсіонерів	0,08	–	0,23	0,05	0,23	0,05	0,15
розрахунково-касове обслуговування у сфері пенсійного забезпечення	0,005	–	0,09	–	0,09	–	0,08
фінансування адміністративних витрат, пов’язаних із виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду України	5,4	1,51	5,34	1,21	5,29	1,10	-0,11
оплата послуг з виплати та доставки пенсійних виплат із солідарної системи	–	–	1,14	0,26	1,61	0,33	0,47
погашення позик, наданих з єдиного казначейського рахунку	–	–	4,75	1,08	1,14	0,23	-3,61
За рахунок коштів Державного бюджету України, виплату пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за різними пенсійними програмами	99,43	27,7	123,77	28,22	146,24	30,5	46,81
виплата одноразової матеріальної допомоги застрахованим особам, які можуть втратити доходи у разі повної заборони сфери їх діяльності внаслідок посилення обмежувальних заходів	–	–	–	–	3,6	0,75	–
Залишок на кінець року	0,09	–	0,36	–	0,94	–	0,85

* Складено на основі [12].

- пенсійне забезпечення військовослужбовців, виплата пенсій, надбавок і підвищень, призначених за різними пенсійними програмами, 66,1
- покриття дефіциту коштів ПФУ, 16,7
- сплата ЄСВ на ЗДСС за деяких категорій застрахованих осіб та покриття недоотриманої суми коштів від застосування розміру ЄСВ, 10,5
- погашення заборгованості з пенсійних виплат за рішеннями суду, 0,1
- виплата одноразової матеріальної допомоги застрахованим особам у розмірі 8000 грн., 1,8
- виплата одноразової грошової допомоги у зв'язку з негативними наслідками поширення на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, 4,8

Рис. 2. Структура видатків ПФУ у 2020 р., здійснених за рахунок коштів Державного бюджету України, %*

* Побудовано на основі [12].

Динаміка абсолютних показників видатків по цій групі вказує на її зростання у розмірі 64,31 млн грн при поступовому зменшенні чисельності пенсіонерів на 1145,8 тис. осіб. Зростання пенсійних виплат, насамперед, відбулося за рахунок підвищення розміру пенсій та їх індексації, порівняно з рівнем прожиткового мінімуму доходів громадян для осіб, які втратили працездатність.

За рахунок коштів Державного бюджету України, наданих Пенсійному фонду України у 2020 р., 66,1% спрямовано на пенсійне забезпечення військовослужбовців, а також виплату пенсій, надбавок та підвищень за різними програмами. 16,7% видатків Пенсійного фонду України, здійснених за рахунок коштів державного бюджету, скеровано

на покриття дефіциту бюджету Фонду. Нововведенням 2020 р. є виплати одноразової допомоги застрахованим особам у розмірі 8000 грн, що становило 1,8% витрат, та виплата одноразової грошової допомоги у зв'язку з поширенням COVID-19, що становило 4,8% видатків за рахунок коштів державного бюджету.

У 2020 р. Пенсійному фонду України надано позик на загальну суму 179,0 млрд грн; погашено 166,2 млрд грн (в т. ч. 1,1 млрд грн – позика 2019 р.). Залишок непогашеної позики становив 14,0 млрд грн [12].

Таким чином, пріоритетними завданнями в Україні є удосконалення системи державного пенсійного страхування в умовах побудови соціальної держави з її місією щодо забезпечення зростання добробуту

громадян. Чинна сьогодні в Україні система державного пенсійного страхування характеризується нагромадженням сукупності проблемних аспектів, серед яких доцільно виокремити наступні:

- 1) стійкий дефіцит бюджету Пенсійного фонду України, який не забезпечує фінансування пенсійних виплат за рахунок власних коштів Фонду;
- 2) значне погіршення демографічної ситуації в країні, зумовлене тенденцією старіння населення;
- 3) ріст пенсійного навантаження на громадян працездатного віку. За статистичними даними, сьогодні в Україні налічується близько 26,3 млн осіб працездатного віку, з яких зайнятими є тільки 16,2 млн, а офіційно працевлаштовані та сплачують єдиний соціальний внесок ще менше;
- 4) часті зміни законодавчої бази з питань функціонування пенсійної системи, здійснення перерахунку пенсій та інше;
- 5) зловживання в системі нарахування єдиного соціального внеску, а саме – його сплата із величини мінімальної заробітної плати, іншу частину заробітної плати активно зайнятого населення виплачують у конвертах;
- 6) порядок нарахування пенсій при розрахунку індивідуального коефіцієнту заробітку як співвідношення розміру заробітної плати, з якої сплачені страхові внески, до середньої по Україні, незважаючи на роботу в різних галузях економіки.

Суттєвим недоліком солідарної системи пенсійного забезпечення є пряма відсутність залежності між розміром сплаченого пенсійного внеску за період трудової діяльності й отримуваним у майбутньому розміром пенсійної виплати.

Значного поширення в Україні набуло пільгове пенсійне забезпечення, при якому “здійснюється перерозподіл частини коштів

Пенсійного фонду України з-поміж пільгових категорій, не забезпечуючи соціальної справедливості, в частині захисту прав громадян пенсійного віку, що суперечить основним принципам соціально-орієнтовної економіки” [6].

Цілком справедливо, “реформуванням солідарної системи неможливо розв’язати всі проблеми діючої пенсійної системи – забезпечення її соціальної справедливості, економічної обґрунтованості та фінансової стабільності неодмінно вимагає запровадження обов’язкової накопичувальної системи (другий рівень)” [4]. Особливо це стосується механізму нарахування пенсійних виплат, коли до уваги не береться сума сплачених відрахувань на ЗДПС, а лише страховий стаж, та здійснюється визначення розміру пенсії відповідно до середнього показника заробітної плати по Україні за відповідний період часу. Такий зрівняльний підхід не стимулює до сплати ЄСВ та породжує поширення тіньових схем ухилення від оподаткування доходів фізичних осіб.

01.12.2021 р. затверджено зміни до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, відповідно до яких з 2023 р. активно використовуватимуть поряд із солідарною і обов’язкову накопичувальну систему пенсійного забезпечення. Законодавчим актом передбачено, що отримані кошти накопичувальний пенсійний фонд інвестуватиме в певні фінансові інструменти з метою їх збереження від інфляції та отримання додаткових фінансових ресурсів. Поряд з тим, накопичувальна система пенсійного забезпечення не створюватиме додаткового тиску на платників єдиного соціального внеску, адже пропонуються відрахування від єдиної ставки у 22% відповідного відсотка. Зокрема, у 2023 р. – це 1%, а далі його зростання у наступні роки. Попри позитивні моменти пенсійної реформи, все ж залишаються

проблеми легалізації заробітної плати зайнятих осіб та контролю за сплатою єдиного соціального внеску.

Зважаючи на наслідки пандемії та карантинних обмежень в Україні, збройну агресію на сході країни, загрозу повномасштабного вторгнення і початку військових дій, очікувати на стабілізацію ситуації не доводиться.

Висновки. Таким чином, солідарна пенсійна система України, у межах якої здійснюються пільгові пенсійні виплати певним категоріям осіб, потребує перегляду та реформування з позиції справедливості перерозподілу фінансових ресурсів. Одним із показників ефективності пенсійної системи є коефіцієнт системного навантаження (відношення кількості платників єдиного соціального внеску до чисельності пенсіонерів). У 2020 р. в Україні цей показник становив 1,15. За перспективними прогнозами Світового банку, у наступні 20–25 років він може знизитися до 0,67. Відтак чисельність пенсіонерів перевищить чисельність зайнятого населення більш як на третину [10]. Така ситуація є чи найгострішим викликом діючій сьогодні солідарній системі пенсійного страхування. Ефективне вирішення зазначеної проблеми вбачаємо у пошуку додаткових джерел фінансування бюджету Пенсійного фонду України. Зокрема, підтримуємо пропозицію щодо запровадження податку на розкіш та його спрямування до бюджету ПФУ, а також розширення бази нарахування єдиного соціального внеску, посилення контролю за трудовою зайнятістю населення та легалізацією заробітних плат.

На порядку денному сьогодні в Україні є впровадження другого рівня пенсійної системи (накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування), здатної нівелювати прогалини використання лише солідарної системи. Активне впровадження обов'язкової

накопичувальної системи пенсійного страхування в Україні зумовлює необхідність низки заходів, зокрема:

- детінізація ринку праці, проведення якої передбачає як здійснення контролю за використанням трудового потенціалу роботодавців, так і усвідомлення найманими працівниками того, що від їх накопичень у активному працевдатному віці залежить рівень майбутнього пенсійного забезпечення;
- сприяння забезпеченню зростання довіри населення до державних інституцій та пошук інструментів щодо ефективного інвестування коштів накопичувального пенсійного фонду;
- забезпечення законодавчого підґрунтя розподілу коштів накопичувального пенсійного фонду за вкладеннями у національній та іноземній валюті задля уникнення інфляційних коливань і збереження заощаджень;
- державний захист інвестованих пенсійних коштів за накопичувальною системою від неповернення під час процедур ліквідації емітентів цінних паперів та банків чи визнання їх неплатоспроможними;
- активне проведення масово-роз'яснювальної роботи серед громадян стосовно важливості пенсійного накопичення та забезпечення гідної старості. В цьому аспекті доцільно спрямувати усі зусилля фахових установ, навчальних закладів, професійних центрів із перекваліфікації на проведення заходів щодо популяризації фінансової грамотності серед населення в контексті пенсійного забезпечення.

Поєднання солідарної і накопичувальної системи є найоптимальнішим варіантом, оскільки дає змогу диверсифікувати різні типи ризиків і забезпечити основні види пенсій.

Список використаних джерел

1. Демчук Л., Надточій Б. Пенсія в Україні. Коментар до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”. Київ : ЮрінкомІнтер, 2016. 512 с.

2. Єлагін В. П., Мартиненко Н. В. Особливості стратегічного планування розвитку пенсійної системи в Україні. Вісник НАДУ. Державне управління. 2020. № 2. С. 101–110.

3. Єлісеєва Л. В., Примачук Н. С. Пенсійна система України: виклики та перспективи. Економічний аналіз : зб. наук. праць. Тернопіль : Економічна думка. 2016. Т. 23, № 1. С. 23–27.

4. Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи : монографія / за ред. О. П. Кириленко, Б. С. Малиняка. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 350 с.

5. Мартиненко Н. Розвиток пенсійної системи України: поняття та сутність. Державне управління та місцеве самоврядування. 2017. Вип. 3 (34). С. 55–61.

6. Петрушка О. Шляхи удосконалення практики мобілізації доходів Пенсійного фонду України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки. 2016. Вип. 16. С. 136–139.

7. Толуб’як В. С. Удосконалення механізму формування фінансових ресурсів системи пенсійного забезпечення України. Вісник Національної академії державного управління. 2013. № 3. С. 127–135.

8. Шалієвська Л. І. Пенсійне забезпечення в системі економічної безпеки держави : монографія. Львів: Растр-7, 2020. 196 с.

9. Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування. Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1058-15/page>.

10. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. Світовий досвід та українські реалії. URL : <http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSII.pdf>.

11. Інформаційно-аналітичні матеріали до звіту про виконання бюджету Пенсійного

фонду України за 2018–2020 роки. Пенсійний фонд України. URL : <https://www.pfu.com.ua/news/2019/01/3/616>.

12. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2020 році. URL : https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2021/03/Zvit_pro_robotu_ta_vykonannya_byudzhetu_PFU_2020.pdf.

13. Что доступно украинцам из потребительской корзины? URL : <http://www.buhoblik.org.ua/pechat/2850-cho-to-dostupno-iz-potrebitelsk-korziny>.

References

1. Demchuk, L., Nadtochii, B. (2016). *Pensiia v Ukraini. Komentar do Zakonu Ukrainy “Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia”* [Pension in Ukraine. Commentary to the Law of Ukraine “On Compulsory State Pension Insurance”]. Kyiv: YurinkomInter [in Ukrainian].

2. Yelagin, V. P., Martynenko, N. V. (2020). *Osoblyvosti stratehichnoho planuvannia rozvytku pensiinoi systemy v Ukraini* [Features of strategic planning of the pension system in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia. Derzhavne upravlinnia – Bulletin of the National Academy of Public Administration. Public Administration*, 2, 101–110 [in Ukrainian].

3. Yeliseieva, L. V., Prymachuk, N. S. (2016). *Pensiina systema Ukrainy: vyklyky ta perspektyvy* [Pension system of Ukraine: challenges and prospects]. *Ekonomichniy analiz – Economic Analysis. Ternopil: Ekonomichna dumka*, 1, 23–27. (Vol. 23) [in Ukrainian].

4. Kyrylenko, O. P., Malyniak, B. S. (Ed.). (2013). *Rozvytok derzhavnoho pensiinoho strakhuvannia v umovakh pensiinoi reformy* [Development of state pension insurance in terms of pension reform]. *Ternopil: TNEU* [in Ukrainian].

5. Martynenko, N. (2017). *Rozvytok pensiinoi systemy Ukrainy: poniattia ta sutnist* [Development of the pension system of Ukraine: concept and essence]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samo-*

vriaduvannia – *Public Administration and Local Self-government*, 3 (34), 55–61 [in Ukrainian].

6. Petrushka, O. (2016). Shliakhy udoskonalennia praktyky mobilizatsii dokhodiv Pensiinoho fondu Ukrainy [Ways to improve the practice of income mobilization of the Pension Fund of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Economic Sciences*, 16, 136–139 [in Ukrainian].

7. Tolubiak, V. S. (2013). Udoskonalennia mekhanizmu formuvannia finansovykh resursiv systemy pensiinoho zabezpechennia Ukrainy [Improving the mechanism of formation of financial resources of the pension system of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia – Bulletin of the National Academy of Public Administration*, 3, 127–135 [in Ukrainian].

8. Shalievskaya, L. I. (2020). Pensiine zabezpechennia v systemi ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Pension provision in the system of economic security of the state]. Lviv: Raster-7 [in Ukrainian].

9. Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia Zakon Ukrainy vid 09.07.2003 № 1058-IV [On Compulsory State Pension Insurance. Law on Ukraine]. (2003, July, 9). Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1058-15/page>.

10. Finansovi, sotsialni ta pravovi aspekty pensiinoy reformy v Ukraini. Svitovyi dosvid ta ukraïnski realii [Financial, social and legal aspects of pension reform in Ukraine. World experience and Ukrainian realities]. Available at: <http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSII.pdf>.

11. Informatsiino-analitychni materialy do zvituv pro vykonannia biudzhetu Pensiinoho fondu Ukrainy za 2018-2020 roky [Information and analytical materials to the report on the implementation of the budget of the Pension Fund of Ukraine for 2018-2020]. Available at: <https://www.pfu.com.ua/news/2019/01/3/616>.

12. Zvit pro robotu ta vykonannia biudzhetu Pensiinoho fondu Ukrainy u 2020 rotsi [Report on the work and execution of the budget of the Pension Fund of Ukraine in 2020]. Available at: https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2021/03/Zvit_pro_robotu_ta_vykonannya_byudzhetu_PFU_2020.pdf.

13. Chto dostupno ukraïntsam iz potrebitelskoy korziny? [What is available to Ukrainians from the consumer basket?]. Available at: <http://www.buhoblik.org.ua/pechat/2850-chto-dostupno-iz-potrebitelsk-korziny>.

Стаття надійшла до редакції 30.12.2021.